

ШАБЛИСТИЙ В. В.,доктор юридичних наук, професор,
директор ННІ права та інноваційної
освіти*Дніпровського державного університету
внутрішніх справ***СИЧОВА В. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін ННІ права та інноваційної
освіти*Дніпровського державного університету
внутрішніх справ*

УДК 369.01

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.94>**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ДЕРЖАВНОГО СТРАХУВАННЯ
В УКРАЇНІ**

У статті здійснено комплексний аналіз стану правового регулювання у сфері державного соціального страхування в Україні. Акцентовано увагу на стратегічному значенні цього інституту як одного з ключових механізмів реалізації конституційного права громадян на соціальний захист, особливо в умовах воєнного стану, економічної нестабільності та демографічної кризи. Метою дослідження є виявлення основних недоліків чинного законодавства, що регламентує функціонування системи державного страхування, та визначення напрямів його реформування відповідно до сучасних викликів і потреб суспільства. У дослідженні охарактеризовано основні напрями державного соціального страхування (пенсійне, медичне, страхування на випадок безробіття, нещасних випадків тощо) та окреслено правові основи їх реалізації. Здійснено критичний огляд Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», виявлено його недосконалість, зокрема брак цифрових механізмів, низьку ефективність управління страховими фондами, відсутність реального громадського контролю та недостатню координацію між органами влади. Окрему увагу приділено важливості цифрової трансформації системи державного страхування шляхом впровадження єдиної електронної платформи для адміністрування страхових внесків, обліку застрахованих осіб, подання документів та отримання страхових виплат. Підкреслено необхідність удосконалення нормативно-правової бази із врахуванням нових технологічних можливостей, забезпечення прозорості діяльності страхових фондів і відкритості даних для громадськості. Запропоновані заходи спрямовані на підвищення довіри населення до системи соціального захисту та формування ефективного, адаптивного і справедливого механізму реалізації соціальних гарантій держави. Реформування державного страхування має стати пріоритетом соціальної політики, спрямованої на зміцнення соціальної стабільності й забезпечення дієвих гарантій громадянам.

Ключові слова: державне страхування, страховий ризик, страхувальник, страховик, страхові послуги, правове регулювання, податкові пільги, методи державного регулювання, інвестиційна діяльність.

Shablysty V. V., Sychova V. V. Legal regulation of state insurance in Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of the current state of legal regulation in the field of state social insurance in Ukraine. Emphasis is placed on the strategic importance of this institution as one of the key mechanisms for the realization of citizens' constitutional right to social protection, especially under martial law, economic instability, and demographic crisis. The aim of the study is to identify the main shortcomings of the existing legislation governing the functioning of the state insurance system and to outline directions for its reform in accordance with modern challenges and societal needs. The research characterizes the main areas of state social insurance (pension, medical, unemployment, and accident insurance, etc.) and defines the legal framework for their implementation. A critical review of the Law of Ukraine "On Mandatory State Social Insurance" is conducted, revealing its deficiencies, including a lack of digital mechanisms, low efficiency in managing insurance funds, absence of effective public oversight, and insufficient coordination among government agencies. Special attention is given to the importance of digital transformation of the state insurance system through the implementation of a unified electronic platform for managing insurance contributions, maintaining records of insured persons, submitting documents, and receiving insurance benefits. The need to improve the regulatory and legal framework, taking into account new technological capabilities, is emphasized, as well as ensuring transparency of insurance funds' activities and open access to data for the public. The proposed measures are aimed at increasing public trust in the social protection system and forming an effective, adaptive, and fair mechanism for the realization of the state's social guarantees. Reforming state insurance should become a priority of social policy aimed at strengthening social stability and providing effective guarantees to citizens.

Key words: *state insurance, insurance risk, insured, insurer, insurance services, legal regulation, tax benefits, methods of state regulation, investment activity.*

Постановка проблеми. Система державного страхування в Україні відіграє ключову роль у формуванні соціального захисту населення та забезпеченні економічної стабільності держави. Це охоплює низку важливих напрямів, серед яких соціальне, медичне, пенсійне страхування, а також страхування від нещасних випадків на виробництві. Проте попри свою важливість, сучасна модель правового регулювання у цій сфері виявляється недостатньо ефективною, що зумовлює необхідність її критичного осмислення та вдосконалення.

Аналіз чинного законодавства свідчить про його фрагментарність, наявність нормативних колізій, а також невідповідність сучасним соціально-економічним умовам та тенденціям, зокрема цифровій трансформації суспільства. Відсутність цілісного підходу до регулювання та єдиної державної стратегії ускладнює координацію дій між органами державної влади, страховими фондами та іншими учасниками страхового процесу. Це знижує ефективність реалізації державної політики у сфері страхування та унеможливорює досягнення належного рівня соціальних гарантій.

Крім того, фінансова нестабільність страхових фондів, значна тінізація економіки, низький рівень страхових внесків і слабка прозорість діяльності відповідних інституцій спричиняють недовіру з боку громадян, підвищують корупційні ризики та посилюють соціальну напругу. У контексті військових дій, демографічних змін і посилення економічного навантаження на державу ці проблеми набувають особливої актуальності.

Вбачається, що існує об'єктивна потреба у ґрунтовному науковому дослідженні правового регулювання державного страхування в Україні, що має на меті не лише діагностику наявних проблем, а й формування рекомендацій щодо удосконалення законодавства, механізмів реалізації страхових програм і підвищення рівня соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень. Останні дослідження у сфері правового регулювання державного страхування в Україні акцентують увагу на необхідності адаптації національного законодавства до європейських стандартів та врахування сучасних викликів, зокрема

воєнного стану. Серед авторів, які досліджували це питання, варто відзначити: Богданов С. Г., Москаленко О. В., Москаленко О. В., Прилипко С. М., Рудик В. А., Сільченко С. О., Спицька К. О. та інші.

Метою написання статті є визначення основних недоліків чинної системи правового регулювання державного страхування та обґрунтування шляхів її реформування для забезпечення стабільності, прозорості та ефективності функціонування.

Виклад основного матеріалу. Державне страхування в Україні є важливою складовою системи соціального захисту, яка спрямована на забезпечення прав громадян на соціальні гарантії, пом'якшення економічних ризиків та підтримку стабільності суспільства. Ця сфера охоплює широкий спектр напрямів, зокрема пенсійне, медичне, соціальне страхування, а також страхування від нещасних випадків на виробництві. Правове регулювання державного страхування формує основу для функціонування страхових механізмів, визначаючи права та обов'язки учасників, порядок фінансування і розподілу страхових коштів.

Проблематика актуальності та ефективності соціального страхування як базового елементу сучасної системи соціального захисту населення широко розкривається в науковій літературі та підтверджується дослідженнями багатьох учених. Так, зокрема, поділяємо позицію Прилипко С. М., який наголошує, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування виступає одним із ключових механізмів реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення. Цей інститут посідає важливе місце в структурі соціального забезпечення, оскільки його головна функція полягає у забезпеченні матеріальної підтримки громадянам та їхнім родинам у випадках, визначених законодавством. При цьому саме обов'язкове соціальне страхування розглядається як провідна організаційно-правова форма соціального захисту [1, с. 25].

У свою чергу, Сільченко С. О., аналізуючи особливості правового регулювання цієї сфери в умовах сучасності, підкреслює, що соціальне страхування було і залишається дієвим та ефективним інструментом реалізації державної політики у сфері соціального захисту. Його історичний розвиток та еволюція підтверджують життєздатність та актуальність такого механізму навіть у змінених соціально-економічних умовах [2, с. 61].

Москаленко О. В. звертає увагу на економічні засади функціонування соціального страхування в Україні, акцентуючи на тому, що сучасна система господарювання базується на приватній формі власності на засоби виробництва, ринкових відносинах та купівлі-продажу робочої сили. У такому соціально-економічному середовищі саме соціальне страхування має стати основним інструментом забезпечення соціального захисту населення [3, с. 393].

З огляду на сучасні соціально-економічні реалії, можна стверджувати, що визнання загальнообов'язкового державного соціального страхування ключовим елементом реалізації конституційного права на соціальний захист набуває особливої ваги. Такий підхід не лише підкреслює значущість даного інституту у структурі системи соціального забезпечення, але й обґрунтовує потребу в його всебічному дослідженні. Адже саме через призму загальнообов'язкового соціального страхування розкривається практичний зміст реалізації прав громадян на соціальну підтримку з боку держави.

У цьому контексті цілком доречно послатися на точку зору Рудик В. А., яка вважає, що проголошення в Конституції України права людини на соціальний захист супроводжується визначенням конкретного механізму його забезпечення. Цей механізм і становить основу для формування системи так званих конституційних гарантій – юридичних та організаційних засобів, за допомогою яких реалізується проголошене право [4, с. 26].

Зазначені гарантії можуть бути систематизовані та розподілені за різними критеріями, що дозволяє глибше зрозуміти їхню природу та функціональне призначення. Наприклад, за організаційно-фінансовою ознакою можна виокремити ті гарантії, що стосуються функціонування відповідних державних установ і страхових фондів; за економічною – ті, що забезпечують стабільність і доступність соціального страхування в умовах ринкової економіки; за процесуальною – ті, що регулюють процедури реалізації права на соціальний захист у конкретних життєвих ситуаціях.

Принагідно зауважити, що ключовим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV (із змінами) (далі – Закон), який встановлює основи організації, фінансування та реалізації соціального страхування в Україні. Цей Закон визначає принципи діяльності страхових фондів, види страхування та механізми їх реалізації. Проте сучасні реалії, зокрема економічна нестабільність, демографічна криза, воєнний стан та необхідність цифровізації, виявляють обмеження чинної правової бази, яка не завжди забезпечує ефективність і прозорість системи [5].

Зокрема, положення Закону охоплюють регулювання основних видів соціального страхування, що мають ключове значення для забезпечення базових соціальних гарантій громадян. До таких видів належать пенсійне страхування, що забезпечує виплати особам, які досягли пенсійного віку; медичне страхування, спрямоване на гарантування доступу до необхідної медичної допомоги; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, що передбачає компенсацію втраченої заробітної плати у разі хвороби чи інших обставин; страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, яке забезпечує соціальну підтримку працівників, що постраждали під час виконання трудових обов'язків; а також страхування на випадок безробіття, яке передбачає виплату матеріальної допомоги особам, що втратили роботу з незалежних від них причин.

Цей Закон також визначає порядок формування страхових внесків, які сплачуються як роботодавцями, так і самими застрахованими особами, регламентує управління відповідними страховими фондами, а також встановлює механізм нарахування та виплати страхових відшкодувань, що мають компенсувати втрати або задовольнити потреби застрахованих осіб у випадках, передбачених законодавством [5].

Однак, попри наявність чітко окресленої структури й регуляторного механізму, чинна редакція Закону не повністю відповідає потребам сучасного суспільства і не враховує низку викликів, що постали перед системою соціального страхування у нових соціально-економічних та політичних умовах. Зокрема, однією з суттєвих прогалин є відсутність належного нормативного регулювання щодо застосування цифрових технологій у сфері надання страхових послуг. Це обмежує доступ громадян до електронних сервісів, які могли б суттєво полегшити процес подання документів, реєстрації страхових випадків, отримання консультацій або контролю зарахування внесків.

Особливо гостро ця проблема проявляється в умовах воєнного стану та масового переміщення населення, коли значна частина громадян втратила можливість особисто звертатися до відповідних органів, користуватися традиційними адміністративними каналами комунікації та отримувати послуги в офлайн-форматі. Така ситуація вимагає термінового перегляду нормативно-правової бази з метою її адаптації до цифрових реалій, що стало б важливим кроком на шляху до підвищення доступності та ефективності державного соціального страхування [6, с. 173].

Ще однією суттєвою проблемою, що стримує розвиток ефективної системи державного соціального страхування в Україні, є низький рівень прозорості та підзвітності у функціонуванні страхових фондів. Відсутність відкритого доступу громадськості до повної, достовірної та своєчасної інформації щодо обсягів надходжень і витрат, порядку розподілу страхових коштів, а також конкретних результатів реалізації страхових програм формує у суспільстві відчуття непрозорості й недовіри до механізмів розподілу та управління фінансовими ресурсами.

Крім того, на сьогодні в Україні фактично не функціонують ефективні механізми громадського контролю за діяльністю відповідних страхових інституцій. Наявні консультативні чи наглядові органи, якщо й створюються, переважно мають формальний характер і не забезпечують реальної участі громадянського суспільства в управлінні страховими фондами. Це, у свою чергу, зменшує соціальну відповідальність управлінських структур і знижує рівень довіри до системи в цілому, що є критично важливим у контексті забезпечення стабільного соціального захисту.

Окремо слід звернути увагу на проблему міжвідомчої координації, яка проявляється у фрагментарності політики у сфері соціального страхування. Взаємодія між органами державної влади, фондами соціального страхування, місцевими адміністраціями, медичними установами, службами зайнятості та іншими учасниками процесу страхування залишається недостатньо злагодженою. Це призводить до дублювання функцій, порушення принципів субсидіарності, перевитрат бюджетних коштів і затримок у наданні страхових виплат або послуг.

Недостатня інтеграція інформаційних систем, відсутність єдиної бази даних застрахованих осіб і несинхронізовані дії окремих інституцій також ускладнюють адміністрування страхових програм [7, с. 43]. У результаті знижується ефективність використання наявних ресурсів, а громадяни стикаються з бюрократичними бар'єрами, які негативно впливають на якість отримуваних послуг і загальне сприйняття системи державного страхування як надійного соціального інструменту.

У зв'язку з цим, постає нагальна потреба в оновленні та модернізації законодавства у сфері державного соціального страхування, зокрема через інтеграцію положень, що враховували б можливості цифрових технологій. Ідеться не лише про створення технічної інфраструктури, а й про закріплення на нормативному рівні чітких процедур електронного обміну даними між страховими фондами, державними органами, роботодавцями та застрахованими особами.

Впровадження єдиної електронної системи могло б забезпечити централізований облік страхових внесків, історії страхування кожного громадянина, автоматизацію обробки заявок на отримання страхових виплат та їх призначення. Такий підхід значно зменшив би рівень бюрократизації, скоротив терміни розгляду звернень і мінімізував би можливості для зловживань і корупційних ризиків у сфері управління страховими коштами.

Крім того, цифрова трансформація у сфері державного страхування сприяла б підвищенню мобільності системи, що є критично важливим у кризових ситуаціях, таких як воєнний стан, тимчасова окупація територій або масове переміщення населення. За умов належного правового регулювання, громадяни могли б отримувати страхові послуги дистанційно, незалежно від свого місця перебування, що забезпечило б безперервність соціального захисту навіть у надзвичайних обставинах.

Окремо слід звернути увагу на думку Б. Лідіча, органи державної влади та місцевого самоврядування мають обов'язок формувати нормативно-правову базу, узгоджену з міжнародними стандартами, створювати відповідні інституційні механізми, підтримувати розвиток громадських організацій у сфері соціального захисту, забезпечувати належне фінансування відповідних програм для осіб з інвалідністю, розширювати спектр соціальних послуг та сприяти їх професійній реабілітації [8, с. 108].

Погоджуючись із цією позицією, слід звернути увагу на існуючу проблему фрагментарності та суперечливості чинного законодавства України у зазначеній сфері. Відсутність узгодженості між правовими актами ускладнює їх застосування на практиці, що призводить до правової невизначеності.

Особливе значення у забезпеченні соціального захисту осіб з інвалідністю, зокрема тих, хто набув інвалідності внаслідок війни, відіграють громадські організації. Їх активна діяльність сприяє наданню необхідної соціальної та правової допомоги, що, у свою чергу, полегшує процес адаптації та інтеграції таких осіб у суспільство. Водночас держава повинна гарантувати належне фінансове забезпечення для виплати пенсій, соціальних допомог, компенсацій та інших форм підтримки, а також розширювати перелік соціальних послуг у галузі психологічної допомоги та медичної реабілітації.

Як зазначає Спицька К. О., важливо також створити умови для професійної перекваліфікації осіб з інвалідністю внаслідок війни та забезпечення їх працевлаштування відповідно до їхніх можливостей. Тому, соціальний захист осіб з інвалідністю має залишатися пріоритетом державної політики, орієнтованої на забезпечення прав і свобод цієї категорії громадян. Основоположними принципами цієї політики є повага до людської гідності,

недопущення дискримінації, рівний доступ до реабілітаційних заходів, охорони здоров'я, освіти та праці, а також тісна співпраця з громадськими організаціями, які представляють інтереси осіб з інвалідністю [6, с. 172].

Висновки. Система державного соціального страхування в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні реалізації конституційного права громадян на соціальний захист. Попри наявність законодавчої бази, зокрема Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», чинне регулювання не повною мірою відповідає сучасним викликам, серед яких – цифровізація, воєнний стан, демографічні зміни та економічна нестабільність.

Низький рівень прозорості, відсутність ефективного громадського контролю та слабка міжвідомча координація знижують ефективність системи й довіру до неї. Для підвищення якості надання страхових послуг необхідне оновлення нормативно-правової бази із запровадженням цифрових технологій, посиленням відкритості та впровадженням єдиної електронної платформи.

Реформування державного страхування має стати пріоритетом соціальної політики, спрямованої на зміцнення соціальної стабільності й забезпечення дієвих гарантій громадянам.

Список використаних джерел:

1. Прилипко С.М. До питання ознак загальнообов'язкового державного соціального страхування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 46. С. 25–30.
2. Сільченко С.О. До питання про зміну парадигми правового регулювання обов'язкового соціального страхування. *Право та інновації*. 2016. № 1(13). С. 61–64.
3. Москаленко О.В. Перспективи кодифікації законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 393–400.
4. Рудик В.А. Щодо питання про конституційні гарантії права людини на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 6. С. 25–28.
5. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2000, № 22, ст.171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>.
6. Спицька К.О. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Юридичний вісник*. 2022/2. С. 171–181.
7. Богданов С.Г. Державний механізм організації системи медичної реабілітації в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. В. 16. С. 40–46.
8. Лідіч Б. В. Діяльність держави щодо забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю. *Сучасний науковий журнал*. 2023. Випуск No 1(1). С. 106–113. URL: <https://mosjournal.com/index.php/journal/article/view/17/15>

